

УДК 81.'373.21:811.112.5

UDC 81.'373.21:811.112.5

ВЫЗНАЧЭННЕ МОВЫ-КРЫНІЦЫ ПРЫ ПЕРАДАЧЫ ЎЛАСНЫХ ІМЁН (НА МАТЭРЫЯЛЕ БЕЛЬГІЙСКОЙ ТАПАНІМІІ)

DETERMINING THE SOURCE LANGUAGE WHEN RENDERING PROPER NAMES (ON THE MATERIAL OF BELGIAN TOPONYMY)

П. Р. Ламака,
аспірант кафедры
агульнага і рускага мовазнаўства БДПУ

P. Lamaka,
Post-Graduate Student of the Department
of General and Russian Linguistics, BSPU

Паступіў у рэдакцыю 21.04.17.

Received on 21.04.17.

У артыкуле на матэрыяле бельгійскай тапаніміі разглядаецца праблема вызначэння мовы-крыніцы ўласнага імя пры яго перадачы на беларускую мову. Прапануецца паставіць выбар зыходнай формы бельгійскіх тапанімаў у залежнасць ад афіцыйнай мовы дадзенай мясцовасці. Выяўляюцца прычыны адступленняў ад гэтага крытэрыю ў энцыклапедычнай і перакладчыцкай практыцы. Асабліва ўвага надаецца праблеме вызначэння мовы-крыніцы пры перадачы назваў працяглых геаграфічных аб'ектаў, размешчаных адразу ў некалькіх моўных зонах, і тапаніміі двухмоўнага Брусельскага рэгіёна. Дэманструюцца негатывныя наступствы механічнага капіравання рускіх форм бельгійскіх тапанімаў у беларускіх энцыклапедычных выданнях. Робіцца выснова, што вызначэнне мовы-крыніцы ўласнага імя абумоўлена не толькі яго рэальнай этнамоўнай прыналежнасцю, але і цэлым комплексам сацыякультурных і гістарычных фактараў.

Ключавыя словы: уласныя імёны, бельгійская тапанімія, мова-крыніца, беларуская мова, практычная транскрыпцыя.

The article deals with the problem of determining the source language of a proper name when rendering it into the Belarusian language. The Belgian place names serve as a material for the research. It is proposed to set the choice of an original form of Belgian toponyms in relation with the official language of the territory. The causes of deviation from this criterion in the encyclopaedic and in the translators' practice are revealed. A special attention is paid to the problem of determining the source language when rendering names of extensive geographical objects situated in several linguistic regions and to the toponymy of the bilingual Brussels region. The negative consequences of an automatic imitation of Russian forms of Belgian place names in the Belarusian encyclopaedic editions are demonstrated. It is concluded that the determining the source language of a proper name depends not only on its real ethnolinguistic belonging but also on a whole complex of sociocultural and historical factors.

Keywords: proper names, Belgian toponymy, source language, Belarusian language, practical transcription.

Уласныя назвы адных і тых самых аб'ектаў / суб'ектаў у розных мовах маюць тыя ці іншыя фанетычныя, фанематычныя, а нярэдка і графічныя адрозненні. У сувязі з гэтым выключна важнае значэнне набывае адэкватны выбар зыходнай мовы, на базе якой будзе ажыццяўляцца перадача пэўнага оніма на іншую мову. У лінгвістычнай літаратуры агульнае прызнанне атрымала палажэнне, што мова-крыніца вызначаецца нацыянальнай прыналежнасцю рэферэнта ўласнага імя. У большасці выпадкаў прыняты крытэрыі з'яўляецца цалкам дастатковым і не дапускае неадназначнай трактоўкі. Існуе, аднак, шэраг сітуацый (найперш бі- і полілінгвізму), дастасаванне да якіх крытэрыю нацыянальнай прыналежнасці рэферэнта выклікае пэўныя цяжкасці. Паводле А. В. Суперанскай, «калі дзяржава мае некалькі афіцыйна прынятых дзяржаўных моў (Бельгія – французская, нідэр-

ландская, нямецкая, Швейцарыя – французская, нямецкая, італьянская, рэтараманская), мова-крыніца для тапанімаў вызначаецца іх месцазнаходжаннем у зоне з пераважным насельніцтвам пэўнай нацыянальнасці, а для антрапонімаў – нацыянальнай прыналежнасцю названай асобы» [1, с. 90–91]. Дадае агульнае палажэнне патрабуе пэўнай дэталізацыі і ўдакладнення адносна канкрэтных выпадкаў шматмоўя.

Яскравым прыкладам шматмоўнай краіны з'яўляецца згаданае А. В. Суперанскай Каралеўства Бельгія. З 1994 г., паводле канстытуцыі, Бельгія з'яўляецца федэратыўнай дзяржавай, у якой паралельна функцыянуюць два віды суб'ектаў федэрацыі – рэгіёны (Валонскі, Фламандскі і Брусельскі) і супольнасці (Французская, Фламандская і Германамоўная). Канстытуцыяй замацаваны падзел Бельгіі на чатыры моўныя рэгіёны (французскай мовы, нідэр-

ландскай мовы, двухмоўны рэгіён Брусель-сталіца і рэгіён нямецкай мовы), граніца паміж якімі застаецца нязменнай з 1963 г. У Фламандскім рэгіёне адзінай афіцыйнай мовай з'яўляецца нідэрландская, у Валонскім, за выключэннем нямецкамоўных кантонаў Эйпен і Санкт-Віт, – французская. У Брусельскім рэгіёне дзве раўнапраўныя афіцыйныя мовы – французская і нідэрландская.

У сувязі з юрыдычнай дакладнасцю размежавання моўных рэгіёнаў Бельгіі, стабільнасцю моўнай граніцы будзе лагічна паставіць праблему выбару зыходнай формы бельгійскіх тапонімаў у залежнасць ад афіцыйнай мовы дадзенай мясцовасці. Трактоўка бельгійскіх геаграфічных назваў у беларускіх энцыклапедычных выданнях у цэлым адпавядае прапанаванаму крытэрыю. Так, айконімы Фламандскага рэгіёна (правінцыі Антверпен, Фламандскі Брабант, Заходняя Фландрыя, Усходняя Фландрыя, Лімбург), у тым ліку тыя, што маюць у французскай мове адрозную графічную форму, звычайна транскрыбіруюцца зыходзячы з іх нідэрландскага вымаўлення і напісання: *Diksmuide* (фр. *Dixmude*) – *Дыксмёйдэ*, *Sint-Niklaas* (фр. *Saint-Nicolas*) – *Сінт-Ніклас*, *Sint-Truiden* (фр. *Saint-Trond*) – *Сінт-Тройдэн*, *Leopoldsburg* (фр. *Bourg-Léopold*) – *Леапальдсбург*, *Halle* (фр. *Hal*) – *Хале*, *Geraardsbergen* (фр. *Grammont*) – *Герардсберген*, *Lier* (фр. *Lierre*) – *Лір*, *Vilvoorde* (фр. *Vilvorde*) – *Вілвардэ*, *Nieuwpoort* (фр. *Nieuport*) – *Ньўпарт* [2, т. 2, карта да с. 89], *Aalst* (фр. *Alost*) – *Алст* [2, т. 2, с. 284], *Roeselare* (фр. *Roulers*) – *Руселарэ* [3, т. 3, с. 85], *Dendermonde* (фр. *Termonde*) – *Дэндэрмондэ* [3, т. 11, с. 429], *Oudenaarde* (фр. *Audenarde*) – *Аўдэнардэ* [3, т. 7, с. 346] і інш. Наадварот, айконімы Валонскага рэгіёна (правінцыі Валонскі Брабант, Эно, Льеж, Люксембург, Намюр), за выключэннем тапаніміі кантонаў Эйпен і Санкт-Віт правінцыі Льеж, як правіла, транскрыбіруюцца на аснове іх афіцыйных французскіх форм без уліку нідэрландскіх адпаведнікаў: *Tournai* (нідэрланд. *Doornik*) – *Турнэ*, *Nivelles* (нідэрланд. *Nijvel*) – *Нівель*, *Tubize* (нідэрланд. *Tubeke*) – *Цюбіз* [2, т. 2, с. 284], *Gembloux* (нідэрланд. *Gembloers*) – *Жамблу*, *Waremmе* (нідэрланд. *Borgworm*) – *Варэм*, *Huy* (нідэрланд. *Hoei*) – *Юі*, *Soignies* (нідэрланд. *Zinnik*) – *Суаньі* [2, т. 2, карта да с. 89], *Bastogne* (нідэрланд. *Bastenaken*) – *Бастонь*, *Wavre* (нідэрланд. *Waver*) – *Ваўр* [3, т. 11, с. 317], *Braine-l'Alleud* (нідэрланд. *Eigenbrakel*) – *Брэн-л'Алэ* [3, т. 3, с. 87; т. 4, с. 39] і інш. Выключэнне складаюць назвы шэрага буйных гарадоў Бельгіі, якія рэестр БелЭн прыводзіць у двух варыянтах, прычым у якасці асноўнага выступае той, які грунтуецца на вымаўленні і напісанні оніма ў афіцыйнай мове дадзенай

мясцовасці: *Кортрэйк*, *Куртрэ* (нідэрланд. *Kortrijk*, фр. *Courtrai*), *Лёвен*, *Лувен* (нідэрланд. *Leuven*, фр. *Louvain*), *Мехелен*, *Малін* (нідэрланд. *Mechelen*, фр. *Malines*), *Антвэрпен*, *Анвер* (нідэрланд. *Antwerpen*, фр. *Anvers*), *Гент*, *Ган* (нідэрланд. *Gent*, фр. ш), *Монс*, *Берген* (фр. *Mons*, нідэрланд. *Bergen*), *Намюр*, *Намен* (фр. *Namur*, нідэрланд. *Namen*), *Льеж*, *Лёйк* (фр. *Liège*, нідэрланд. *Luik*).

Пэўную праблему складаюць так званыя *communes à facilités* – камуны, у якіх афіцыйнай з'яўляецца толькі адна мова, але ўстаноўлены льготны рэжым для моўнай меншасці. Моўная меншасць у гэтых камунах можа быць больш ці менш значная, прычым удзельная вага моўных груп – катэгорыя гістарычна зменлівая. Пры перадачы такіх тапонімаў пераважае арыентацыя на іх напісанне і вымаўленне ў афіцыйнай мове камуны: нідэрланд. *Ronse* (фр. *Renaix*) – *Ронсе*, *Mouscron* (нідэрланд. *Moeskroen*) – *Мускрон*, ням. *Eupen* – *Эйпен* [2, т. 2, карта да с. 89], *Bütgenbach* (фр. *Butgenbach*) – *Бютгенбах* [3, т. 1, с. 476]. Часам назіраюцца адхіленні ад сфармуляванага правіла. Так, горад *Enghien* у правінцыі Эно (камуна з ільготамі для нідэрландамоўных) у БелСЭ пазначаны як *Эдынген* [2, т. 2, карта да с. 89] адпаведна таму, як гэты айконім транскрыбіраваўся ў рускай картаграфічнай практыцы савецкага часу (*Эдинген* з нідэрланд. *Edingen*). У сучаснай расійскай картаграфіі перавага, аднак, аддаецца транскрыпцыі на базе аднаго з французскіх фанетычных варыянтаў гэтага оніма – *Анген* [4, с. 70, 84]. Сітуацыя ў дадзеным выпадку ўскладняецца той акалічнасцю, што *Эдынген*, або *Анг'ен* (*Анген*), першапачаткова знаходзіўся ў зоне распаўсюджвання фламандскіх дыялектаў нідэрландскай мовы, а пашырэнне ў ім французскай мовы звязана з сацыякультурнымі прычынамі і носіць даволі позні характар. Напэўна, трэба дапусціць варыянтнасць перадачы – *Анг'ен* і *Эдынген*, прычым апошняя форма павінна быць замацавана за тымі эпохамі, калі горад быў нідэрландамоўным, а для цяперашняга часу асноўнай варта прызнаць транскрыпцыю *Анг'ен*. Нямецкамоўны горад *Sankt Vith* (камуна з ільготамі для франкамоўных) у БелСЭ пададзены паводле французскага *Saint-Vith* у форме *Сен-Віт* [2, т. 1, с. 430; т. 2, карта да с. 89], скапіраванай з рускай транскрыпцыі савецкага часу *Сен-Віт*. Улічваючы гістарычна нямецкі характар горада, а таксама тое, што ў самой французскай мове напісанне *Saint-Vith* у апошні час сутыкнулася з канкурэнцыяй з боку арыгінальнай нямецкай формы *Sankt Vith*, такую перадачу нельга прызнаць апраўданай. У сучаснай рускай картаграфіі транскрыпцыя *Сен-Віт* заменена на адпаведнае нямецкаму напісанню

Санкт-Вім [4, с. 84], аналагічнае рашэнне (*Санкт-Вім*) прынята ў гэтым артыкуле.

Па-за рамкамі *communes à facilités* у асобных выпадках таксама сустракаецца адлюстраванне бельгійскіх тапонімаў не на аснове афіцыйнай мовы дадзенай мясцовасці. Часам гэта тлумачыцца традыцыямі рускай картаграфіі і гістарычнай літаратуры. Так, назва фламандскага горада *Ieper* рэгулярна перадаецца як *Іпр* [3, т. 3, с. 86 et passim] паводле французскага *Ypres*. З сінхроннага пункту погляду, форма *Іпр* падтрымліваецца апелятывам *іпрыт* – найменнем атрутнага газу, які ўпершыню быў ужыты як хімічная зброя немцамі ў 1917 г. каля гэтага горада.

Валонскі айконім *Herstal* транскрыбіраваўся ў БелСЭ як *Херстал* [2, т. 2, с. 283, 284, карта да с. 89] згодна з яго нідэрландскім вымаўленнем, у той час як назва размешчанага ў гэтым горадзе ваеннага прадпрыемства (*Fabrique nationale de Herstal*) – на аснове французскага (заводы «*Эрсталь*» [2, т. 2, уклейка да с. 288]), што вяло да разрыву жывой метанімічнай сувязі паміж дадзенымі ўласнымі імёнамі і паказвала на нетрываласць традыцыі перадачы оніма *Herstal* паводле яго фанетычнай формы ў нідэрландскай мове. У сучаснай рускай картаграфіі назіраецца адыход ад ранейшай транскрыпцыі *Херстал* на карысць адлюстравання айконіма *Herstal* зыходзячы з валонскай нацыянальна-моўнай прыналежнасці насельніцтва гэтага горада: *Эрсталь* [4, с. 84]. Назва фізіка-геаграфічнага раёна *Kempen* (француз. *Campine*), цалкам размешчанага на нідэрландамоўнай тэрыторыі, у беларускіх энцыклапедычных выданнях транскрыбіруецца зыходзячы з французскай формы як *Кампін* [2, т. 2, с. 282, карта да с. 89; 3, т. 3, с. 85]. Гэта адхіленне ад рэальнай нацыянальна-моўнай прыналежнасці тапоніма абумоўлена, як і ў іншых аналагічных выпадках, некрытычным перайманнем рускай картаграфічнай практыкі.

Хаця граніца паміж арэаламі распаўсюджвання французскай і нідэрландскай моў у Бельгіі даволі мала змянілася з часоў сярэднявекі (выключаючы тэрыторыю Бруселя і яго ваколіц) [5, р. 175], у рускай гістарычнай літаратуры, у тым ліку ў гістарычнай картаграфіі, склалася традыцыя больш шырокага выкарыстання французскіх форм фламандскіх тапонімаў датычна мінулых эпох. Пад уплывам рускіх крыніц разыходжанні паміж гістарычнай літаратурай і сучаснымі географічнымі картамі назіраюцца і ў беларускай мове: нідэрланд. *Tongeren* (фр. *Tongres*) – *Тонгр*, *Tienen* (фр. *Tirlemont*) – *Тырлеман* [3, т. 11, с. 317], *Veurne* (фр. *Furnes*) – *Фюрн* [6, ч. 2, с. 11] пры адпаведных нідэрландскаму вымаўленню *Тонгерэн*, *Тынен*, *Вёрне* [2, т. 2, карта да с. 89]. Пры гэ-

тым назва *Тырлемон* была памылкова перанесена ў беларускую мову з рускай з націскам не на апошнім складзе слова, што сведчыць пра канфлікт паміж французскай формай тапоніма і лакалізацыяй яго рэферэнта ў нідэрландскай моўнай зоне. Усё ж і на гістарычных картах большасць фламандскіх айконімаў перадаюцца на аснове іх нідэрландскага напісання і вымаўлення: *Nieuwpoort* (фр. *Nieuport*) – *Ныўпарм*, *Diksmuide* (фр. *Dixmude*) – *Дыксмёйдэ*, *Dendermonde* (фр. *Termonde*) – *Дэндэрмондэ*, *Aalst* (фр. *Alost*) – *Алст*, *Oudenaarde* (фр. *Audenarde*) – *Аўдэнардэ*, *Poperinge* – *Поперынге* [3, т. 11, с. 317]. Крытэрыі такога дыферэнцыраванага стаўлення да ўласных імён адной лінгвістычнай і географічнай зоны застаюцца цьмянымі, што абумоўлівае магчымасць неаднолькавага вырашэння дадзенай праблемы ў розных гістарычных працах.

З аднаго боку, такая супярэчлівая сітуацыя звязана з пэўнымі аб'ектыўнымі фактарамі. У сярэднія вякі многія бельгійскія нідэрландамоўныя тэрыторыі апынуліся ў арбіце французскага ўплыву, што спрыяла распаўсюджванню французскай мовы сярод прывілеяваных пластоў насельніцтва фландрскіх і (у меншай ступені) брабанцкіх земляў. Асаблівую інтэнсіўнасць працэс афранцузвання вярхоў фламандскага грамадства набыў, калі бельгійскія землі знаходзіліся пад уладай іспанскіх Габсбургаў – пасля паражэння Нідэрландскай буржуазнай рэвалюцыі XVI стагоддзя на поўдні гістарычных Нідэрландаў, што прывяло да заняпаду нідэрландскай мовы і культуры, эканамічнага застою ў Фландрый і Брабанце [7, с. 231].

З другога боку, больш шырокае ўжыванне французскіх форм фламандскіх тапонімаў у гістарычных працах абумоўлена інтэрферэнтным уплывам французскай мовы, які ўзнікае ў выніку больш частага выкарыстання спецыяльнай літаратуры на французскай, а не нідэрландскай мове. Апошні фактар адыгрывае пэўную ролю і ў літаратуразнаўчых тэкстах. Так, месца нараджэння Э. Верхарна ў беларускіх энцыклапедыях пазначаецца як Сент-Аман [2, т. 3, с. 42; 3, т. 4, с. 108] паводле французскага *Saint-Amand*, хаця гэты населены пункт знаходзіцца ў фламандскай частцы краіны, і, значыцца, за аснову перадачы павінна брацца нідэрландскае напісанне *Sint-Amands* (*Сінт-Амандс*).

Асобную праблему складае адлюстраванне назваў працяглых географічных аб'ектаў, размешчаных адразу ў некалькіх моўных рэгіёнах. Так, плато *Hautes-Fagnes* (ням. *Hohes Venn*) знаходзіцца часткова ў французскай і часткова ў нямецкай моўных зонах Бельгіі і ў сумежных раёнах Германіі. Пад уплывам ру-

скай картаграфічнай практыкі дадзены аронім перадаецца на аснове яго нямецкай формы як *Высокі Фен* [2, т. 2, карта да с. 89], але створаны на тэрыторыі плато аднайменны прыродны парк пазначаецца паводле французскага вымаўлення і напісання – *От-Фань* [3, т. 3, с. 85].

Паводле афіцыйна зацверджаных правіл рускай перадачы на картах геаграфічных назваў Бельгіі, «для рэк, якія працякаюць па тэрыторыі дзвюх моўных зон Бельгіі і маюць французскую і фламандскую формы напісання, на карце змяшчаецца французская назва» [8, с. 5]. Выключэнне складаюць найменні дзвюх найбуйнейшых рэк Бельгіі *Meuse* (нідэрланд. *Maas*) і *Escaut* (нідэрланд. *Schelde*), якія, паводле інструкцыі, павінны прыводзіцца ў традыцыйным выглядзе *Маас* і *Шельда* [8, с. 7]. Такое рашэнне праблемы перадачы бельгійскіх гідронімаў было, пэўна, выклікана імкненнем да абмежавання варыятыўнасці рускай транскрыпцыі. Практыка беларускай перадачы назваў бельгійскіх рэк у цэлым развіваецца ў адпаведнасці з палажэннямі гэтай інструкцыі. Так, рэкі *Dyle*, *Dendre*, *Senne*, *Lys*, размешчаныя на тэрыторыі Валонскага і Фламандскага рэгіёнаў (*Senne* – таксама ў Брусельскім рэгіёне, а *Lys* – часткова ў Францыі), транскрыбіруюцца паводле французскіх форм: *Dyle* (нідэрланд. *Dijle*) – *Дыль* [3, т. 4, с. 39; 2, т. 2, с. 284, карта да с. 89], *Dendre* (нідэрланд. *Dender*) – *Дандр* [2, т. 2, с. 284, карта да с. 89], *Senne* (нідэрланд. *Zenne*) – *Сена* [3, т. 3, с. 269], *Lys* (нідэрланд. *Leie*) – *Ліс* [2, т. 2, с. 284, карта да с. 89; 3, т. 5, с. 160; т. 8, с. 423]. Па аналогіі гідронім *Yser* (нідэрланд. *IJzer*) перадаецца адпаведна французскаму вымаўленню як *Ізер* [2, т. 2, карта да с. 89], хаця інструкцыяй гэта прамма не прадугледжана (названая рака працякае па тэрыторыі Францыі і Фламандскага рэгіёна Бельгіі). У прыведзеную схему ніяк не ўкладаецца транскрыпцыя *Гранд-Нем* [2, т. 2, карта да с. 89] (нідэрланд. *Grote Nete*, фр. *Grande Nèthe*), паколькі ўсё цячэнне дадзенай ракі знаходзіцца ў межах Фламандскага рэгіёна, і, такім чынам, адэкватнай перадачай было б *Гротэ-Немэ*. Памылка тут была абумоўлена некрытычным выкарыстаннем старых рускіх картаграфічных крыніц, у якіх яшчэ не была ўлічана лакалізацыя геаграфічнага аб'екта. У наш час нарматыўнай прызнаецца толькі транскрыпцыя *Громе-Неме* [4, с. 84].

Істотным недахопам інструкцыі 1960 г. з'яўляецца фактычная дыскрымінацыя нідэрландскай мовы: пры перадачы назваў рэк, якія працякаюць па тэрыторыі французскай і нідэрландскай моўных зон Бельгіі, перавага ў аднабаковым парадку аддаецца французскай форме гідроніма без уліку працягласці цячэння ракі

па кожным з моўных рэгіёнаў. Неабходнасць забеспячэння рэальнай роўнасці паміж нідэрландскай і французскай мовамі абумовіла частковы адыход рускай картаграфічнай практыкі ад гэтага палажэння. У апошні час для рэк, якія перасякаюць як франкамоўныя, так і нідэрландамоўныя мясцовасці, у расійскіх картаграфічных крыніцах усё часцей прыводзіцца дзве паралельныя або ўзаемадапаўняльныя назвы – французская і нідэрландская: *Ліс* (на тэрыторыі Францыі), *Лейе* (на тэрыторыі Бельгіі) [4, с. 68, 70, 71, 84], *Диль* (*Дейле*) [4, с. 68, 84]. Працэс гэты носіць шмат у чым супярэчлівы, незавершаны характар. Так, для рэк *Dendre* і *Senne* па-ранейшаму нарматыўнай прызнаецца толькі транскрыпцыя на базе французскага вымаўлення – *Дандр*, *Сенна* [4, с. 84]. Разгледжаная тэндэнцыя эвалюцыі рускай перадачы найменняў бельгійскіх рэк не аказала пакуль што ўплыву на беларускую транскрыпцыю бельгійскіх гідронімаў у сувязі з большай інертнасцю беларускай энцыклапедычнай практыкі, а таксама слабай прадстаўленасцю бельгійскай гідроніміі ў апошняй беларускай універсальнай энцыклапедыі.

У перакладных выданнях перашкодай для адэкватнага вырашэння праблемы нацыянальна-моўнай ідэнтыфікацыі ўласнага імя можа стаць інтэрферэнтны ўплыў мовы арыгінала. Так, у беларускім перакладзе рамана «Фінальны акорд» Г. Гофэ зафіксавана перадача асобных бельгійскіх гідронімаў і айконімаў паводле іх нямецкіх форм: *Salm* – *Зальма* [9, с. 211, 259, 269] замест *Сальм*, ням. *Sauer* (рака ў Бельгіі, Люксембургу і Германіі) – *Заўэр* [9, с. 196] (параўнайце ў БелСЭ: *Сюр* [2, т. 2, карта да с. 89; т. 6, с. 462] адпаведна французскаму *Sûre*), *Vielsalm* – *Фільзальм* [9, с. 238, 259, 374] замест *В'ельсальм* [2, т. 2, карта да с. 89; т. 1, с. 430]. У перакладах з французскай мовы вынікам інтэрферэнцыі можа стаць гібрыднае адлюстраванне фламандскіх айконімаў – адначасовае няпоўнае спалучэнне рыс і нідэрландскай, і французскай форм, што ніяк не можа быць прызнана прымальным: *Blankenberge* – *Бланкенбергэ* [10, с. 23] замест *Бланкенбергэ*.

Вывучэнне залежнасці асаблівасцей перадачы бельгійскай тапаніміі ад тыпу тэксту істотна абмежавана слабай прадстаўленасцю тапонімаў гэтага геаграфічнага рэгіёна ў апублікаваных беларускіх перакладах: бельгійскія геаграфічныя назвы складаюць значны пласт анамастычнай лексікі толькі ў названым вышэй выданні рамана Г. Гофэ, а ў прамых перакладах з французскай практычна цалкам адсутнічаюць. Да таго ж перадача бельгійскай тапаніміі ў творы Г. Гофэ нясе на сабе адбітак недастатковага знаёмства перакладчыкаў са спецыфікай

графіка-фанематычных адпаведнасцей у французскіх онімах, што нярэдка прыводзіць да сур'езных скажэнняў фанемнай структуры ўласных імён: *Huy – Хуа* [9, с. 152], *Yi* [9, с. 220] і *Guэ* [9, с. 268], *Marche – Маршэ* [9, с. 260, 268], *Ourthe – Уртэ* [9, с. 266, 268, 269], *Saint-Hubert – Сен-Убер* [9, с. 239], *Buissonville – Бисонвіль* [9, с. 288], *Manhay – Манхэт* [9, с. 288], *Ligneuville – Лінвіль* [9, с. 210], *Foy-Notre-Dame – Фой-Нотр-Дам* [9, с. 288, 302], *Champs – Шамп* [9, с. 281] замест *Юі* [3, т. 1, с. 476; т. 11, с. 317], *Марш* [2, т. 1, с. 430], *Урт* [2, т. 2, с. 284; т. 6, с. 462], *Сент-Юбер*, *Бюисонвиль*, *Манэ*, *Линьёвиль*, *Фуа-Нотр-Дам*, *Шан* адпаведна. У падобных выпадках паводле атрыманай транскрыпцыі не заўсёды можна дакладна вызначыць, як пытанне нацыянальна-моўнай ідэнтыфікацыі бельгійскага тапоніма рашалася перакладчыкам. Увогуле, аналіз вынікаў перадачы бельгійскай анамастыкі ў названым тэксце паказвае, што перакладчыкі не мелі выразнай пазіцыі адносна гэтай праблемы і не заўсёды ўлічвалі лакалізацыю геаграфічнага аб'екта.

Асаблівая цяжкасць выклікае выбар зыходнай мовы пры перадачы тапонімаў Брусельскага рэгіёна, у якім нідэрландская і французская мовы маюць роўны юрыдычны статус. Гістарычна Брусель і яго ваколіцы знаходзіліся ў зоне распаўсюджвання брабанцкіх гаворак нідэрландскай мовы, аднак на працягу XIX і першай паловы XX ст. лінгвістычны ландшафт брусельскай агламерацыі карэнным чынам змяніўся. Часткова гэта тлумачыцца іміграцыяй валонскага насельніцтва, але галоўным фактарам эвалюцыі моўнай сітуацыі стаў пераход носьбітаў нідэрландскай мовы на французскую пад уплывам комплексу сацыякультурных прычын. У наш час французскай рэгулярна карыстаюцца як першай мовай больш за 80 % жыхароў Брусельскага рэгіёна, а нідэрландскай – менш за 20 %.

Толькі зрэдку адрозненні паміж французскім і нідэрландскім вымаўленнем брусельскіх тапонімаў аказваюцца нерэлевантнымі для беларускага напісання: *Etterbeck – Этэрбек* [3, т. 10, с. 290]. У астатніх выпадках даводзіцца або дапускаць дублетнасць перадачы, або рабіць выбар на карысць адной з моў. Беларуская энцыклапедычная практыка, развіваючыся пад моцным уплывам рускай, пайшла па апошнім шляху. Пры гэтым пры перадачы назваў брусельскіх камун істотную ролю адыгрывае ступень адаптацыі тапоніма да французскай фанетычнай і графічнай сістэмы (чым яна меншая, тым большая імавернасць арыентацыі на нідэрландскае вымаўленне): *Schaarbeek* (фр. *Schaerbeek*) – *Схарбек* [2, т. 2, с. 282], *Anderlecht – Андэрлехт*, *Ganshoren – Гансхарэн* [2, т. 2, с. 284], *Sint-Agatha-Berchem*

(фр. *Berchem-Sainte-Agathe*) – *Сінт-Агата-Берхем* [2, т. 2, с. 286], але *Ixelles* (нідэрланд. *Elsene*) – *Іксель* [3, т. 3, с. 502; т. 16, с. 348]. У адрозненне ад назваў камун Брусельскага рэгіёна, урбанонімы іншых тыпаў у цэлым значна лепш асвоены сістэмай французскай мовы і таму перадача на аснове французскай формы тут сустракаецца нашмат часцей: *Place des Martyrs* (нідэрланд. *Martelarenplein*) – *пл. Плас-дэ-Мартыр* [3, т. 3, с. 269], *cathédrale Saints-Michel-et-Gudule* (нідэрланд. *Kathedraal van Sint-Michiel en Sint-Goedele*) – *сабор Сен-Мішэль-э-Гюдзюль* [2, т. 2, с. 408; 3, т. 3, с. 269], *tour Madou* (нідэрланд. *Madoutoren*) – *Тур Маду*, *Tour du Midi* (нідэрланд. *Zuidertoren*) – *Тур дзю Мідзі*, *porte de Hal* (нідэрланд. *Hallepoort*) – *вапорты Порт-дэ-Аль* [2, т. 2, с. 408], але *Heysel* (нідэрланд. *Heizel*) – *Хейсель* [2, т. 2, с. 408] (з эклектычным спалучэннем фанетычных і графічных характарыстык оніма ў нідэрландскай і ў французскай мовах). У шэрагу выпадкаў, напрыклад пры перадачы назваў плошчаў, вуліц і да т. п., супрацьпастаўленне паміж французскай і нідэрландскай фанетычнымі формамі онімаў можа быць нейтралізавана з дапамогай адмовы ад транскрыбіравання на карысць семантыка-арыентаваных метадаў, у першую чаргу калькавання (калі валонскае і фламандскае найменне маюць аднолькавую ўнутраную форму): *Grand-Place* (нідэрланд. *Grote Markt*) – *Вялікая пл.*, *place Royale* (нідэрланд. *Koningsplein*) – *Каралеўская пл.* [2, т. 2, с. 286, 408; 3, т. 3, с. 89]. З пункту погляду захавання роўнасці паміж французскім і нідэрландскім варыянтам уласнага імя калькаванне можа, такім чынам, аказацца больш пажаданым, чым транскрыпцыя на аснове французскага вымаўлення, якая тым не менш у прыведзеных прыкладах таксама мае пашырэнне: *пл. Гранд-плас*, *Плас-Руаяль* [3, т. 3, с. 269].

Даследаванне асаблівасцей перадачы брусельскай тапаніміі ў беларускай энцыклапедычнай практыцы паказвае, што выбар мовы-крыніцы ў першую чаргу залежыць ад такога недастаткова строгага крытэрыю, як ступень графічнай, фанетычнай і лексічнай асвоенасці ўласнага імя сістэмай французскай мовы. Супярэчнасць паміж гістарычна фламандскім характарам тэрыторыі, значна большай удзельнай вагой франкамоўнага насельніцтва ў наш час і юрыдычнай роўнасцю ў рэгіёне французскай і нідэрландскай моў прыводзіць да пошуку кампрамісных рашэнняў, да лінгвістычнай стратэгіі бельгійскай тапаніміі пры яе адлюстраванні сродкамі беларускай мовы, а ў шэрагу выпадкаў і да неаднастайнасці перадачы. Дадзены крытэрыі з'яўляюцца вынікам не спецыяльнай тэарэтычнай распрацоўкі праблемы, а шмат у чым стыхійнага працэсу

ўвядзення брусельскай тапаніміі ў беларускі тэкст. Абраныя ў рускай, а ўслед за ёй і ў беларускай энцыклапедычнай практыцы шляхі вырашэння праблемы нацыянальна-моўнай ідэнтыфікацыі тапанімаў Брусельскага рэгіёна аддаюць пры гэтым у большасці выпадкаў прыярытэт французскім формам, што было абумоўлена як значна мацнейшымі пазіцыямі французскай мовы ў міжнародным маштабе, так і лепшым знаёмствам з ёй моўных пасярэднікаў. Між тым абгрунтаванасць такой арыентацыі на карысць французскай мовы выклікае пэўныя сумненні. Сучасны двухмоўны статус Брусельскага рэгіёна стаў вынікам доўгіх перамоў паміж фламандцамі і валонамі, прызнаннем своеасаблівай раўнавагі паміж мінулым і сённяшнім днём. На наш погляд, юрыдычную роўнасць паміж французскай і нідэрландскай мовамі было б пажадана захаваць у беларускай перадачы брусельскіх тапанімаў. Магчыма, варта было б дапусціць варыянтнасць транскрыпцыі пры істотных матэрыяльных адрозненнях паміж нідэрландскай і французскай формамі ўласнага імя, хаця і гэта рашэнне мае пэўныя недахопы. Анамалічная сітуацыя Брусельскага рэгіёна – яскравы прыклад аб'ектыўных цяжкасцей для міжмоўнай перадачы тапаніміі двухмоўнай тэрыторыі, у якой мова карэннага насельніцтва і дамінуючая мова не супадаюць.

У беларускай энцыклапедычнай практыцы праблема нацыянальна-моўнай ідэнтыфікацыі ўласных імён істотна ўскладняецца звычайным выкарыстаннем у пасярэдніцкай функцыі рускай мовы. Адэкватная нацыянальна-моўная ідэнтыфікацыя оніма без суаднясення з арыгіналам далёка не заўсёды магчымая. Дадатковыя перашкоды для правільнага вызначэння

мовы-крыніцы стварае ўжыванне ўласнага імя ў рускім тэксце ва ўскосным склоне. Так, сустрэўшы форму меснага склону *в Икле*, без знаёмства з французскай (*Uccle*) і нідэрландскай (*Ukkel*) назвамі гэтай камуны Брусельскага рэгіёна Бельгіі цяжка сказаць, ці гэта перадача з французскай (*Икль, Иклé*) або з нідэрландскай (*Икл, Икле*) мовы. У выніку атрымліваецца механічны перанос рускага напісання – у *Икле* [2, т. 2, с. 286, 408], хаця пры транскрыпцыі з французскай павінна было б быць у *Икли* (у адпаведнасці з сучаснымі нормамаі – у *Юкли*), а пры адданні прыярытэту нідэрландскаму варыянту – у *Укеле*. Аналагічныя памылкі мелі месца пры трансляцыі фламандскіх тапанімаў *Mol* і *Doel* з рускіх форм меснага склону *в Моле, в Дуле: Мале, Дуль* [3, т. 3, с. 87] замест адэкватных *Мол* [2, т. 2, с. 284, карта да с. 89] і *Дул*.

Такім чынам, нацыянальна-моўная ідэнтыфікацыя бельгійскай тапаніміі ў беларускіх энцыклапедычных выданнях залежыць не толькі ад тэарэтычнага асэнсавання і практычнага вырашэння гэтай праблемы ў рускай мове, але і ад таго, наколькі выразна інфармацыя пра нацыянальна-моўную прыналежнасць оніма адлюстроўваецца яго рускай формай (у канкрэтных кантэкстах, якія служаць крыніцай для пераносу ўласнага імя ў беларускі тэкст).

У цэлым аналіз энцыклапедычнай практыкі перадачы бельгійскай тапаніміі на беларускую мову паказвае, што вызначэнне мовы-крыніцы ўласнага імя абумоўлена не толькі яго рэальнай этнамоўнай прыналежнасцю, але і цэлым комплексам сацыякультурных і гістарычных фактараў (асабліва сямі зыходнай моўнай сітуацыі ў сучаснасці і ў мінулым, характарам кантактаў паміж кампанентамі моўнай сітуацыі і мовай перадачы, міжнароднай вагой моў).

ЛІТАРАТУРА

1. *Суперанская, А. В.* Теоретические основы практической транскрипции / А. В. Суперанская ; отв. ред. А. А. Реформатский. – М. : Наука, 1978. – 284 с.
2. Беларуская Савецкая Энцыклапедыя : у 12 т. / рэдкал.: П. У. Броўка (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : Гал. рэд. Беларус. Сав. Энцыкл., 1969–1975. – 12 т.
3. Беларуская энцыклапедыя : у 18 т. / рэдкал.: Г. П. Пашкоў (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : Беларус. Энцыкл., 1996–2004. – 18 т.
4. Атлас мира / Федер. служба геодезии и картографии России ; сост. и подгот. к изд. Произв. картосост. об-нием «Картография» в 2002 г. – 3-е изд. – М. : Атласы нац. автодорог, 2008. – [10], 563 с.
5. *Dauzat, A.* La langue française d'aujourd'hui / A. Dauzat. – 4e éd. – Paris : Armand Colin, 1927. – [6], 275 p.
6. Гісторыя сярэдніх вякоў : Заходняя Еўропа і Візантыя : у 2 ч. / В. А. Фядосік [і інш.] ; пад рэд. В. А. Фядосіка, І. А. Еўтухова. – Мінск : БДУ, 2002–2003. – 2 ч.

REFERENCES

1. *Superanskaya, A. V.* Teoreticheskiye osnovy prakticheskoy transkripsii / A. V. Superanskaya ; otv. red. A. A. Reformatskiy. – M. : Nauka, 1978. – 284 s.
2. *Belaruskaya Savetskaya Entsiklapedyya* : u 12 t. / redkal.: P. U. Brouka (gal. red.) [i insh.]. – Minsk : Gal. red. Belarus. Sav. Entsykl., 1969-1975. – 12 t.
3. *Belaruskaya Entsiklapedyya* : u 18 t. / redkal.: G. P. Pashkou (gal. red.) [i insh.]. – Minsk : Belarus. Entsykl., 1996-2004. – 18 t.
4. *Atlas mira / Feder. sluzhba geodezii i kartografii Rossii ; sost. i podgot. k izd. Proizv. kartosost. ob-niyem "Kartografiya" v 2002 g.* – 3-ye izd. – M. : Atlasy nats. avtodorog, 2008. – [10], 563 s.
5. *Dauzat, A.* La langue française d'aujourd'hui / A. Dauzat. – 4e éd. – Paris : Armand Colin, 1927. – [6], 275 p.
6. *Gistoryya syarednikh vyakou : Zakhodnyaya Yeuropa i Vizantyya* : u 2 ch. / V. A. Fyadosik [i insh.] ; pad red. V. A. Fyadosika, I. A. Eutukhova. – Minsk : BDU, 2002-2003. – 2 ch.

-
7. Берков, В. П. Нидерландский язык / В. П. Берков // Введение в германскую филологию / М. Г. Арсеньева [и др.]. – 5-е изд., испр. и доп. – М., 2006. – С. 224–235.
 8. Инструкция по передаче на картах географических названий Бельгии / Гл. упр. геодезии и картографии М-ва геологии и охраны недр СССР.– М. : Ред.-изд. отд. ВТС, 1960. – 20 с.
 9. Гофэ, Г. Фінальны акорд / Г. Гофэ ; пер. з ням. мовы М. Навіцкі і В. Сёмуха. – Мінск : Маст. літ., 1979. – 448 с.
 10. Стыль, А. Пан Ванэс / А. Стыль ; пер. з фр. Ю. Гаўрука // Беларусь. – 1974. – № 3. – С. 23–24.
 7. Berkov, V. P. Niderlandskiy yazyk / V. P. Berkov // Vvedeniye v germanskuyu filologiyu / M. G. Arsenyeva [i dr.]. – 5-ye izd., ispr. i dop. – M., 2006. – S. 224–235.
 8. Instruktsiya po peredache na kartakh geograficheskikh nazvaniy Belgii / Gl. upr. geodezii i kartografii M-va geologii i okhrany nedr SSSR. – M. : Red.-izd. otd. VTS, 1960. – 20 s.
 9. Gofe, G. Finalny akord / G. Gofe ; per. z nyam. movy M. Navitski i V. Syomukha. – Minsk : Mast. lit., 1979. – 448 s.
 10. Styl, A. Pan Vanes / A. Styl ; per. z fr. Yu. Gauruka // Belarus. – 1974. – № 3. – S. 23–24.